

УДК 330.8

Мекшун Л.М., к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії
Чернігівський національний технологічний університет
м. Чернігів, Україна

СТАТИСТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

***Ключові слова:** аналіз діяльності, селянські господарства, сільськогосподарське виробництво, типи господарств.*

Статистико-економічний аналіз діяльності селянських господарств наприкінці ХІХ – початку ХХ століття проводився міністерством державного майна, управлінням переселення селян, продовольчим і земельним комітетами, земськими статистичними відділеннями. Але збирання інформації та спроба її аналізу представниками урядової і відомчої статистики відбувалося епізодично. Натомість земські статистичні відділення проводили цю роботу постійно і впорядковано.

Основними напрямками статистико-економічного аналізу діяльності селянських господарств стали: процес виробництва сільськогосподарської продукції, форми володіння та методи обробки земель, бюджетні дослідження селянських господарств, рух робочої сили. Робота по збиранню статистико-економічної інформації поділялася на два типи: основна та поточна. Подвірні переписи селянських господарств і проведення економічного аналізу їх діяльності відносилися до основної роботи, а спостереження за розмірами посівів, врожаєм, ціною робочої сили тощо – до поточної роботи. До 80-х років ХІХ ст. збирання інформації про діяльність селянських господарств проводилося переважно анкетним методом, який себе не виправдав через часту неправдивість інформації, яку вказували селяни. З початку 90-х років ХІХ ст. статистики почали застосовувати експедиційний метод дослідження, коли вони самі перевіряли достовірність інформації на загальних зборах селян.

Після скасування кріпосництва у 1861 року переважна кількість селян, які страждали від малоземелля, не спроможні були використовувати новітні технології ведення господарства. Питання формування ринкових відносин в українському селі, можливість використання світового досвіду і новітніх технологій, збільшення продуктивності діяльності селянських господарств та покращення їх матеріального добробуту були розкриті в працях В.Є.Варзара, Д.П.Журавського, М.І.Зібера, О.О.Русова, П.П.Червінського, П.П.Чубинського та інших. Своїми працями вони заклали наукові основи економічного аналізу.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. понад 90 % населення України становило селянство. Селянське господарство виробляло більшу частину сільськогосподарської продукції. Основними напрямками його діяльності було рільництво та тваринництво. Обробка землі проводилася переважно екстенсивними методами виробництва. Тільки наприкінці ХІХ ст. почали використовувати окремі елементи інтенсифікації, зокрема, використання новітньої сільськогосподарської техніки, прогресивні сівозміни, угноєння ґрунту тощо. У більшості селянських господарств організація праці була заснована на сімейно-трудої кооперації та дрібнотоварному виробництві.

Аналіз сільськогосподарського виробництва вимагав вивчення розмірів і структури посівів, урожайності земель, рівня доходу з землі та ін. До кінця 70-х років ХІХ ст. єдиним джерелом такої інформації були таблиці, надані губернаторами у господарський департамент Міністерства внутрішніх справ. Вони містили не точні та не повні дані, оскільки їх збирала місцева поліція шляхом опитування селян. З 80-х років ХІХ ст. ці дані почали збирати та аналізувати земські статистичні відділення. Їх представники поглибили в таблицях розділ «Землеволодіння та землекористування», включивши питання про кількість земельних ділянок у господарстві, розподіл землі за угіддями та способи її обробки, внесені добрива, орендні відносини, величину землі під паром тощо.

З аналізом інформації про посіви дослідники пов'язували дані про врожаї, доходність землі, яка визначалася або за орендними цінами на землю, або за ринковою вартістю продукції без урахування витрат на її виробництво, та тваринництво. Незважаючи на деякі позитивні зрушення протягом пореформеного періоду, селянське господарство не було в достатній мірі забезпечено робочою худобою, основу якої становили коні та воли. Статистико-економічний аналіз показав, що біля 30 % господарств не мали робочої худоби, тільки 2,7% - мали більше однієї голови робочої худоби, решта – по одній [1]. Широко був розповсюджений найм коней.

Для аналізу доходів і витрат селянських господарств проводилося групування родин за розміром і складом, рівнем матеріального забезпечення, характером виробництва продукції, наявністю елементів ремісництва тощо. О.О. Русов у роботі «Приклади опису селянського господарства» проаналізував сімейні бюджети трьох типів господарств, розділяючи їх на «бідні», «середні» та «багаті». Він виступив проти усереднення даних, тому що воно не показувало реальний стан справ.

О.О.Русов провів класифікацію ремісників за чотирма типами: ті, що будують житло, ті, що виготовляють посуд, ті що виготовляють знаряддя праці та ті, що шиють одяг [2]. В.Є.Варзар поглибив аналіз ремісництва на селі, включивши питання про стан виробництва, рух матеріалів і товарів, реалізацію, кредити, взаємовідносини ремісників із промисловцями [3].

Проведений аналіз діяльності селянських господарств наприкінці XIX – початку XX ст. показав, що їх виробнича база залишалася відсталою, умови праці важкими, урожайність і рентабельність – низькою. Щоб покращити ситуацію дослідники запропонували ширше застосовувати сільськогосподарську кооперацію та налагодити ефективну систему сільськогосподарського кредитування.

Таким чином, наприкінці XIX – початку XX ст. українські дослідники заклали наукові основи статистико-економічного аналізу діяльності селянських господарств за наступними напрямками: сільськогосподарське виробництво із оцінкою доходності та врожайності земель, формування доходів та витрат, класифікація типів господарств, ступінь розвитку тваринництва та ремісництва.

Список використаних джерел:

1. Яворський М.В. Україна в епоху капіталізму. – Випуск 3: В суперечках імперіалізму / М.В.Яворський – Харків: Держвидав України, 1925. – 309 с.
2. Русов О.О. Приклади опису селянських господарств / О.О.Русов – Чернігів: Видавництво губернского земства, 1877. – С.123-285.
3. Варзар В.Є. Опис кустарних промислів Новозибківського та Чернігівського уїздів Чернігівської губернії. / В.Є.Варзар. – Чернігів: Видавництво губернского земства, 1880. – 284 с.